

Тәжірибелік сабақ 5

Дәнді дақылдар тұқымын егуге даярлау

Мазмұны

- 1 Бірінші топтағы дәнді дақылдар
- 2 Екінші топтағы дәнді дақылдар
- 3 Астық дақылдары дәндерінің құрамы
- 4 Дәнді дақылдардың өсіп-дамуы

Егін егу - аса маңызды өндірістік процесс, өнімнің мол болуы едәуір дәрежеде оның уақтылы әрі дұрыс орындалуға байланысты. Егудің басты мақсаты - дән қаулап өніп шығуына неғұрлым қолайлы жағдайлар жасау мақсатында тұқымды егістік жерге бірдей мөлшерде бөліп сеуіп, оны белгілеген тереңдікте жабу.

Агротехникалық талаптар

Егіс егуді қолайлы мерзімдерде, жоғары сапалы тұқыммен және жергілікті климат жағдайларына сәйкес өткізу керек. Дән себу нормасы, оларды жабудың тереңдігі және қатар аралықтардың түйісу мөлшері жол берілетін ауытқулардан аспауға тиіс. Егістің жүйегі түп-түзу болғаны жөн, шүйлердің болуына жол берілмейді. Топырақ бетінде жабылмай қалған тұқымдық дән болмау керек. Егіс егу сапасына түпкілікті баға дәннің өніп шығуына қарай беріледі.

Астық тұқымдас масақты дәнді дақылдар - бидай, қарабидай, күріш, қарақұмық, тары, сұлы, арпа, жүгері.

Дәнді дақылдар өздерінің морфологиялық және биологиялық ерекшеліктеріне қарай екі түрге бөлінеді, бірінші топтағы және екінші топтағы дәнді дақылдар.

Дәнді дақылдар

бірінші топтағы

екінші топтағы

ДӘНДІ ДАҚЫЛДАР

ҚАРАҚҰМЫҚ
(buckwheat)

БОРАЙ БИДАЙ
(spelt)

СҰЛЫ
(oat)

ТАРЫ
(millet)

АРПА
(barley)

КҮРІШ
(rice)

ҚАРАБИДАЙ
(rye)

БИДАЙ
(wheat)

Бірінші топқа бидай, карабидай, арпа және сұлы жатады. Олардың негізгі ерекшеліктері - дәндерінің бауыр жағында тілігі болады, дән тамыршалары 3-8 дана, масақшаның төменгі гүлдері жақсы дамыған. Өсіп-дамуы үшін жылуды аз мөлшерде, ал ылғалды көбірек талап етеді, сабақтарының іші қуыс болып келеді. Олар ұзақ күннің өсімдіктері, сондықтан вегетациясының алғашқы кезеңінде тезірек дамып, арамшөптермен шамалы ластанады.

Бірінші топтағы дәнді дақылдардың екі түрі бар.

Жаздық дәнді дақылдар

Күздік дәнді дақылдар

Күздік дәнді дақылдар

Күздік дәнді дақылдар - күздік бидай, қарабидай, күздік арпа. Бұл дақылдардың биологиялық ерекшеліктері - алғашқы даму кезеңінде оларға 1 айдай 1-10°C-тай төмен температура қажет. Сондықтан оларды тұрақты суық түскенге дейін 55-60 күн қалғанда себу қажет. Күздік дәнді дақылдар жаздықтарға қарағанда өнімді артық береді. Оның себебі, олар күзгі және көктемдегі жауын-шашынды тиімді пайдаланады, күзде жақсы түптенеді, ал ерте көктемде тез өсіп-дамып, ерте піседі. Күздік дәнді дақылдардың өнімділігі олардың қыстың қолайсыз жағдайынан жақсы шығуына тікелей байланысты. Себебі, күзде, қыста және көктемде күздік дәнді дақылдар әр түрлі қолайсыз жағдайларға ұшырайды (катты суық, қардың жұқа түсуі, ауа температурасының күрт өзгеруі және т.б.). Осы аталған қолайсыз жағдайларға төзімді болу үшін, күздік дәнді дақылдар шынығу сатысынан толық өтуі керек.

Жаздық дәнді дақылдар

Жаздық дәнді дақылдар - жаздыыық бидай, арпа, сұлы, күріш, жүгері, қаракұмық, тары, қонақ жүгері.

Жаздық дәнді дақылдар өздерінің жылу сүйгіштігіне қарай екі топқа бөлінеді:

Ерте себілетін - жаздық бидай, арпа, сұлы. Оларды ерте көктемде, топырақтың тұқым сіңірілетін тереңдігі 5-7°C-қа жылыған кезде себеді.

Кеш себілетіндер - күріш, жүгері, тары. Бұл дақылдарды топырақтың тұқым сіңірілетін тереңдігі 10-12°C-қа қызған кезден бастап себеді.

Екінші топтағы дәнді дақылдар

Екінші топтағы дәнді дақылдарға тары, жүгері, күріш, қонақ жүгері жатады. Оларды дәндерінің бауыр жағында тілігі жоқ, масақшаның жоғарғы гүлдері жақсы дамыған. Бұлар бірінші топтың дақылдарына қарағанда жылуды көп, ал ылғалды, күріштен басқасы, аз талап етеді. Жүгері мен қонақ жүгерінің сабақтары өзекшемен толтырылған. Екінші топ дақылдары - қысқа күннің өсімдіктері және олардың күздік түрлері болмайды.

Дәнді дақылдардың өсіп-дамуы

Тұқымнан өніп, көктеп шыққанна дәннің пісіп детілуіне дейінгі мерзімді өсімдіктердің вегетациялық кезеңі деп атайды.

Дәнді масақты дақылдар өсімдіктері вегетациялық кезеңде бірнеше фенологиялық осу және даму сатыларынан өтеді.

1. тұқымның бөртуі және өнуі
2. көктеу
3. түптену
4. түтік шығару
5. масақтану(шашақ бас шығару)
6. гүлдену
7. пісу(сүттеніп, қамырланып және толық пісуі)

Астықты дәнді дақылдардың шаруашылықтағы маңызы

Астықты дәнді-дақылдарды тағамға, мал азығына және тамақ өнеркәсібіне шикізат қоры ретінде пайдаланады. Бидай, қарабидай, күріш, қарақұмық, тары, сұлы, арпа, жүгері азық-түлікке пайдаланылып, олардан түрлі тағамдар жасалса, сонымен қатар олардың кейбіреуі құнарлы мал азығы. Бірқатар дәнді дақылдар - тамақ өнеркәсібі үшін шикізат қоры. Арпа - сыра, жүгері спирт өндірісінде пайдаланылады. Осындай жан-жақты пайдаланылатын болғандықтан, оларды Қазақстанның барлық аймақтарында өсіреді.

БАҚЫЛАУ СҰРАҚТАРЫ:

1. Астық тұқымдас масақты дәнді дақылдар?
2. Дәнді дақылдар неше топқа бөлінеді?
3. Астықты дәнді дақылдардың шаруашылықтағы маңызы?
4. Күздік дәнді дақылдар?
5. Жаздық дәнді дақылдар